

*Олександр Вовк
(Київ)*

ОСТАННІЙ ГЕНЕРАЛ УПА: ДО БІОГРАФІЇ ВАСИЛЯ КУКА

Не дивлячись на дослідження і висвітлення за роки української незалежності діяльності Української Повстанської Армії, зокрема її найвищого командування — генералітету, певні інформації ще лишаються невідомими. У працях сучасних істориків названо тільки три генерали УПА: Дмитро Грицай, Леонід Ступницький, Роман Шухевич¹. В дійсності їх було більше. У нашому випадку мова йтиме про загальну кількість генералів повстанської армії та про її останнього Головного командира Василя Кука («Василь Коваль», «Леміш») і його військові ранги («степені»).

Для з'ясування цього незамінними стають фонди Державного архіву Служби безпеки України (ДА СБ України), в яких збереглися захоплені радянськими органами державної безпеки трофейні документи Головного військового штабу (ГВШ) УПА та Генерального секретаріату Української Головної Визвольної Ради (ГС УГВР), що діяли на території УРСР у 40–50-х рр. XX ст.

Згідно з інструкцією число (ч.) 3/П (від 19 грудня 1943 р.) організаційно-персонального відділу ГВШ у діючій УПА вводився поділ на військові звання — рядові, підстаршинські, старшинські та генеральські. Генеральські звання були такі: генерал-хорунжий, генерал-поручник, генерал-полковник, генерал армії, маршал. На генералів іменувала УГВР за поданням Головного командира УПА². За наказом ч. 3/44 (від 27 січня 1944 р.) в УПА впроваджувалися військові нагороди (відзначення) за бойові заслуги, працю для українських збройних сил і поранення³.

Першим генералом УПА згідно з наказом ч. 2/45 (від 27 квітня 1945 р.) організаційно-персонального відділу ГВШ став колишній полковник армії УНР, шеф військового штабу (ШВШ) УПА-Північ та УПА-Південь Леонід Ступницький («Гончаренко») ⁴. Номінування здійснювалося на основі рішення УГВР від 22 квітня 1945 р., з датою старшинства — 30 червня 1944 р. ⁵.

Наступним генералом УПА згідно з наказом ч. 4/45 (від 11 жовтня 1945 р.) на основі рішення УГВР від 8 жовтня 1945 р. номіновано колишнього полковника армії УНР, шефа оперативного відділу штабу з'єднання груп «44» (УПА-Північ) Івана Трейка (Терейко, «Дибов») ⁶, з датою старшинства — 24 квітня 1945 р. ⁷.

Чергове генеральське звання присвоювалося ШВШ УПА майору Дмитрові Грицаю («Перебийніс») ⁸ за наказом ч. 1/46 (від 15 лютого 1946 р.), з датою старшинства — 1 жовтня 1945 р. Номінацію здійснено на основі рішення УГВР від 9 лютого 1946 р. ⁹.

Цим же рішенням УГВР було підвищено до генеральського рангу Головного командира УПА, провідника ОУН, голову ГС УГВР підполковника Романа Шухевича («Тарас Чупринка», «Роман Лозовський», «Тур»), з датою старшинства — 22 січня 1946 р. Про це було повідомлено у центральному органі УГВР часописі «Самостійність» (№ 1, 1946 р.) ¹⁰.

Напередодні святкування 14 жовтня 1952 р. учасниками національно-визвольного руху 10-ої річниці створення УПА «за великі заслуги в організації УПА, у військовому і політичному вишколі та вихованні кадрів УПА» ГВШ УПА згідно з наказом ч. 3/52 (від 12 жовтня 1952 р.) на основі рішення УГВР від 11 жовтня 1952 р. було посмертно надано військові ранги:

генерала — ШВШ УПА полковникові Олексію Гасину («Лицар»), з датою старшинства — 30 січня 1949 р. (дата загибелі);

генерала-політвиховника ¹¹ — колишньому військовому референтові ОУН Івану Кліміву («Легенда»), з датою старшинства — 4 грудня 1942 р. (дата загибелі);

генерала-політвиховника ¹¹ — колишньому політичному референту ОУН Дмитрові Маївському («Тарас»), з датою старшинства — 19 грудня 1945 р. (дата загибелі);

генерала контррозвідки ¹¹ — колишньому референтові СБ ОУН Миколі Арсеничу («Михайло»), з датою старшинства — 23 січня 1947 р. (дата загибелі) ¹².

З восьми вищеназаних номінантів на генеральські «степені» більшості присвоєно перший генеральський ранг — генерал-хорунжого, трьом останнім ранги — генералів-політвиховників і генерала-контррозвідки. Всі, крім Головного командира УПА Романа Шухевича були підвищені посмертно. Р.Шухевич загинув 5 березня 1950 р. у сутичці з оперативною групою МДБ УРСР під час проведення спецоперації по його затриманню. Після цього, згідно з повідомленням від 8 липня 1950 р. інформативного органу УГВР часопису «Бюро інформації Української Головної Визвольної Ради» (№ 8, 1951 р.) посаду голови секретаріату УГВР та Головного командира УПА, з наданням звання полковника, обійняв Василь Кук («Василь Коваль») ¹³.

Офіційна біографія В.Кука досить насичена і водночас лаконічна. Народився 13 січня 1913 р. в с. Красне Золочівського району Львівської області. Син залізничника. Одружився в підпіллі. Член Пласту, Української військової організації (УВО) від 1929 р., організатор юнацтва ОУН від 1930 р. Член повітової ексекутиви ОУН та зв'язковий до краю ексекутиви у 1933 р., політв'язень польських тюрем (1933–1936 рр.). Учасник підпілля, повітовий провідник Золочівщини (1937–1939 рр.). У 1940–1941 рр. член Проводу ОУН (під керівництвом Степана Бандери) та його організаційний референт, учасник військових курсів ОУН у Кракові, один з керівників похідних груп ОУН (1941 р.).

Крайовий провідник ОУН Південно-східних українських земель (1942–1943 рр.), Осередньо-східних українських земель (1943–1949 рр.); командир УПА-Південь (1944–1949 рр.). Від 1947 р. заступник голови Проводу ОУН, заступник голови ГС УГВР. У липні 1950 р. (згідно з вищезазначеним повідомленням) іменований УГВР полковником, затверджений Головним командиром УПА, головою Проводу ОУН, головою ГС УГВР. Заарештований органами МГБ УРСР 23 травня 1954 р.¹⁴

Тривалий час наведені біографічні дані Василя Кука були відомими. Проте документи ДА СБ України дають можливість внести певні важливі уточнення до його військово-політичної біографії. Зокрема, щодо військових рангів і нагород. Зокрема, виявлений в архіві текст рішення УГВР свідчить про інше, ніж у вищезазначеному повідомленні від 8 липня 1951 р. (часопис «Бюро інформації Української Головної Визвольної Ради» — № 8, 1951 р.), хронологію обрання В.Кука на голову ГС УГВР та присвоєння йому звання полковника. Текст рішення УГВР датовано 15 липня 1950 р., а дата старшинства — 21 січня 1950 р. Різні дати у пресовому повідомленні можна пояснити конспіративними причинами.

Новий вагомий штрих до військової біографії В.Кука ставить нововиявлений у справі реабілітованого колишнього члена УГВР, провідника Північно-західних українських земель Василя Галаси документ (рукописна копія — «відпис») ¹⁵. За ним, відповідно до постанови УГВР від 20 жовтня 1952 р., Василю Куку було присвоєно військовий ранг генерала-хорунжого, з датою старшинства — 14 жовтня 1952 р. (див. додаток). Отже, він став останнім, дев'ятим — згідно з виявленими документами, генералом УПА.

Залишається додати, що за діяльність у національно-визвольному русі В.Кук був відзначений такими нагородами: медаллю «За боротьбу в особливо важких умовах» (1948 р.) ¹⁶, Золотим Хрестом Заслуги (1949 р.) ¹⁷, медаллю «Х-річчя УПА» (1952 р.) ¹⁸.

Додаток

Відпис

Постанова

Українська Головна Визвольна Рада постановляє надати Головному Командирові Української Повстанчої Армії полк. Василеві Ковалеві військовий ступінь генерал-хорунжого, з датою старшинства від дня 14 жовтня 1952 р.

В Україні, 20 жовтня 1952 р.

Українська Головна Визвольна Рада

Примітки

- ¹ Содоць П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник. — Нью-Йорк: Пролог, 1994; Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. — Львів, 1995; Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917–1921 рр. — Київ: Тиражувальний центр УРП, 1995.
- ² Державний архів Служби безпеки України (далі — ДА СБ України). — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 60. — Арк. 218.
- ³ Волинь і Полісся. // Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто: Літопис УПА, 1989. — Т. 1. — С. 164–167.
- ⁴ Загинув 30 липня 1944 р. у сутичці з підрозділом Внутрішніх військ (ВВ) НКВС.
- ⁵ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. — Ф. 3838. — Оп. 1. — Спр. 4а. — Арк. 30.
- ⁶ Загинув 18 липня 1945 р. у сутичці з підрозділом ВВ НКВС.
- ⁷ ДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 60. — Арк. 242.
- ⁸ При спробі прорватися через чехословацько-німецький кордон Д.Грицай був затриманий чехословацькими прикордонниками. Напередодні передачі органам НКДБ СРСР — 22 грудня 1945 р. повісився у тюрмі чехословацького Міністерства безпеки (м. Прага).
- ⁹ ДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 60. — Арк. 249.
- ¹⁰ Там само. — Т. 5. — Арк. 221. Також опубл.: Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. 1946–1948. // Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто: Літопис УПА, 1982. — Т. 9. — С. 143.
- ¹¹ Наказ ГВШ УПА про таке звання не виявлено.
- ¹² ДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 60. — Арк. 281.
- ¹³ Там само. — Т. 5. — Арк. 176–178.
- ¹⁴ Содоць П. Українська Повстанча Армія, 1943–1949. Довідник. — С. 90–92.
- ¹⁵ ДА СБ України. — Ф. 6. — Спр. 74914. — ФП (Архівно-кримінальна справа на Галасу В.М.). — Т. 4. — Арк. 197.
- ¹⁶ Там само. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 60. — Арк. 262.
- ¹⁷ Там само. — Арк. 272.
- ¹⁸ Там само. — Арк. 283.